

УДК 371.134.001.57

Бахмат Н.В.

ПЕДАГОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкривається педагогічне моделювання як складова готовності майбутніх учителів початкових класів та як нова акмеологічна технологія їх навчання.

Ключові слова: моделювання, педагогічне моделювання, готовність до педагогічного моделювання, компетентнісний підхід, ключові компетентності, інноваційна компетентність, акмеологічний підхід

Сучасний етап розвитку освіти висуває підвищені вимоги до професійної підготовки учителя початкових класів як до творця навчально-виховного процесу в ВНЗ ХХІ ст., озброєного новітніми методиками та технологіями навчання. Сьогодні в умовах постіндустріального суспільства необхідними є суттєві зміни в системі освіти, особливо при підготовці конкурентоздатного, практико-орієнтованого фахівця. У зв'язку з цим є актуальними питання, пов'язані з моделюванням професійної діяльності в навчальному процесі [10, с. 113].

Формування готовності учителів початкових класів має бути спрямованим як на засвоєння знань, умінь та навичок фахової діяльності з метою подальшого їх застосування у конкретних ситуаціях із урахуванням чи без урахування їхньої специфіки, так і на формування творчого бажання та вміння створювати особисті оригінальні підходи до виконання професійних завдань. Йдеться про формування готовності учителя початкових класів до педагогічного моделювання. Вміння ставити завдання та творчо їх розв'язувати є одним із головних критеріїв високого рівня його фахової підготовки.

Наукові дослідження філософів, психологів і педагогів (Г. Балла, Н. Бібік, Ю. Богданової, О. Войченко, В. Горбенко, К. Дурай-Новакової, М. Дяченко, О. Ісаченко, В. Крутецкого, Г. Коджаспирової, Л. Кондрашової, Г. Костюка, Н. Кузьміної, М. Левшина, А. Липенко, С. Манукової, В. Моляко, Р. Моцик, Р. Нью, К. Платонова, О. Проскури, С. Рубінштейна, О. Савченко, Ю. В. Семиченко, Г. Штельмах та ін.) присвячені питанням формування готовності майбутніх учителів до різних видів педагогічної діяльності. В роботах вітчизняних і зарубіжних науковців здійснено аналіз системно-структурних особливостей професійної готовності до діяльності, розкрито її теоретико-методологічні основи.

Розгляд наукових досліджень з питань моделювання вказав на те, що у даних працях відображені його різні аспекти:

- моделювання як метод пізнання (Б. Глинський, М. Кларін, К. Морозов, А. Семенова, А. Уйюмов, В. Штоф, Г. Щедровицький);
- психологічні аспекти оволодіння моделями різного виду (В. Венда, М. Гамезо, Г. Журавльов, Б. Ломов, В. Рубахін);
- методологічні засади моделювання як особливий вид педагогічної діяльності (А. Вербенець, В. Буданов, А. Дахін, А. Євтодюк, А. Цимбалару, І. Зязюн, М. Катаєва, І. Колесникова, Л. Красюк, В. Кремень, В. Кушнір, Н. Масюков, О. Савченко, С. Смірнов);
- конкретно-методичні засади здійснення педагогічного моделювання у вищій, середній та початковій освіті (С. Гончаренко, М. Вашуленко, Н. Бібік, М. Бурда, М. Левшин, О. Ляшенко, Ю. І. Мальований, Т. Нетелепенко, О. Савченко);
- моделювальна діяльність педагогів у контексті проектування педагогічних технологій (І. Зязюн, В. Беспалько, В. Кушнір, Т. Колодько, М. Левшин, В. Сластьонін, Н. Тітаренко та ін.);

- специфіка моделювання як методу навчання (Г. Бачинський, В. Бондарь, М. Левшин, А. Семенова та ін.);
- формування основ професіоналізму майбутніх учителів початкових класів у процесі моделювання педагогічних ситуацій (Л. Красюк).

Разом з цим слід зазначити відсутність дослідження проблеми формування готовності майбутнього учителя початкових класів до педагогічного моделювання.

Метою написання статті є розкриття педагогічного моделювання як складової готовності майбутніх учителів початкових класів. Завдання полягають в аналізі науково-методичної літератури з питань формування готовності до певних видів фахової діяльності у студентів, визначенні структурних компонентів готовності майбутнього учителя початкових класів до педагогічного моделювання, розгляді педагогічного моделювання як нової акмеологічної технології навчання студентів, окресленні перспектив її реалізації в навчальному процесі вишу, розгляді моделі теоретичної і практичної готовності майбутнього учителя початкових класів до педагогічного моделювання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності акумулює проблеми психологічної науки, пов'язані з особливостями особистості, рисами її характеристики, потенційними можливостями, що обумовлюють успішність підготовки, як зауважує Л. Карташова [9]. Ґрунтуючись на дефініціях психологів, вона сформулювала визначення готовності учителя до впровадження інновацій у майбутню педагогічну роботу, яка включає три основні компоненти. На основі зазначеного нами визначені складові готовності майбутнього учителя початкових класів до педагогічного моделювання.

1. Психологічна (особистісно-мотиваційна: особистісні якості; прагнення до впровадження моделей у навчально-виховний процес початкової школи).
2. Теоретична (система знань, технології, способи та форми впровадження моделювання у професійну діяльність тощо).
3. Практична (сукупність умінь моделювання).

У наукових роботах зазначається, що формування готовності удосконалюється відповідно до змін, які постійно відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві та в системі освіти, зокрема, надає здобуття відповідних компетентностей. Характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн здійснили О. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина, О. Савченко, Г. Балл та П. Перепелиця у роботах, які підтверджують, що в межах своєї компетенції особистість може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати компетентність (компетентності). Саме тому одним із результатів підготовки майбутніх учителів початкової школи є формування відповідних ключових фахових компетентностей.

Досліджуючи компетентності, В. Луговий підкреслює, що „...компетентнісний підхід дає змогу реалізувати особистісно-орієнтовану модель освіти, яка актуалізується в умовах глобалізації, прискоренні змін, посиленні конкурентності та підвищенні мобільності в сучасному суспільстві. Нові життєві обставини вимагають орієнтації і вищої школи на всебічний розвиток особистості фахівця в процесі його підготовки. Така студентоцентрованість є однією з визначальних характеристик європейського простору вищої освіти (ЄПВО), що вибудовується в ході реалізації Болонського процесу і мислиться привабливим та конкурентоспроможним” [12, с.9].

У підготовці майбутніх фахівців спостерігається впровадження компетентнісного підходу в освіті розвинених країн Європи і США, яке розпочалось у 70-ті роки ХХ ст. Компетентнісний підхід – це підхід, який акцентує увагу на результатах освіти, причому як результати розглядається не сума засвоєних відомостей, фактів,

даних, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях. Серед основних складових реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі О.Савченко виокремлює навчальні, інтелектуальні та творчі вміння, причому одним із основних серед них називає вміння моделювати [10, с. 45].

Зазначене вище наштовхнуло на дослідження компетентностей учителя початкової школи, внаслідок чого було інтегровано блоки ключових компетентностей, які, на нашу думку, сприяють застосуванню моделювання у професійній діяльності:

1. Теоретичні (система знань у галузі моделювання, технології, методи та форми їх впровадження у професійну діяльність тощо).
2. Практичні (сукупність умінь використання моделей).

Порівняльна характеристика складових готовності та складових частин компетентності, проведена Л. Карташовою, вказує на те, що достатня розвиненість, генералізація та поєднання компонентів забезпечать готовність майбутнього учителя початкових класів до впровадження моделювання в навчальну діяльність [9].

На сьогодні більшість проблем, які постають перед педагогами, що працюють в інноваційному режимі, пов'язані з низькою інноваційною компетентністю. Це система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, котра забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми.

Роз'яснюючи поняття „компетентність”, В. Луговий дотримується визначення, що це „...інтегральна характеристика особи, яка розкладається на диференціальні компетентності, – тобто загальна компетентність складається з окремих частинних компетентностей. При цьому терміну “компетенція (компетенції)” надається значення юридичного характеру як певних (наприклад, посадових) повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій” [12, с. 8].

Компонентами інноваційної компетентності учителя є поінформованість щодо інноваційних педагогічних технологій, особиста переконаність у необхідності їх застосування, належне володіння змістом і методикою, висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі.

Отже, реформування вищої школи спрямоване, насамперед, на підготовку висококваліфікованого компетентного учителя початкових класів, здатного творчо реалізовувати свої знання та вміння, постійно підвищувати особистий професійний рівень, орієнтуючись у швидкому потоці нової інформації.

Готовність до інноваційної діяльності є внутрішньою силою, що формує інноваційну позицію сучасного педагога в галузі початкової освіти. За своєю структурою – це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості. Будучи одним із важливих компонентів професійної готовності, вона є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу. Джерела готовності до інноваційної діяльності сягають проблематики особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення педагога [5].

Зазначене вказує на необхідність включення до навчально-виховного процесу нових технологій, серед яких одне з центральних місць займає педагогічне моделювання. У вузькому розумінні педагогічне моделювання – це вміння творчо організувати навчальний процес з предмета, а точніше – пізнавальну діяльність школярів чи студентів у всіх її виявах. В науково-педагогічній літературі, зазвичай, виділяються п'ять рівнів навчальної діяльності учителя: репродуктивний; адаптивний; локально-моделюючий, знання; системно-моделюючий знання; системно-моделюючий діяльність.

Організація навчальної діяльності, поєднання різних її видів під час проведення занять потребує від учителя належної теоретичної підготовки і неабияких творчих

зусиль. Практика показує, що формування ефективного педагогічного досвіду є складним системним процесом. Як свідчить аналіз його генезису, він може формуватися або стихійно та неалгоритмізовано, або цілеспрямовано, на основі відповідних технологій [3].

На думку Г. Бачинського та М. Моїсєєва, найбільш перспективними для застосування в педагогічній діяльності учителя є такі типи моделювання: системне та імітаційне [1].

1. Системне моделювання в сучасній науці визначають як подачу об'єктів різної природи у вигляді системи взаємопов'язаних елементів, у виборі математичної структури, яка відображає цю взаємодію, та в дослідженні за допомогою засобів кібернетики.
2. Імітаційне моделювання – це процес конструювання моделі та постановки на ній експериментів з метою зрозуміти поведінку системи та оцінити (в рамках обмежень, що накладаються певними критеріями чи їх сукупністю) різноманітні стратегії, котрі забезпечують функціонування даної системи. Порівняно з іншими методами моделювання дає можливість розглянути більшу кількість альтернативних варіантів і тим самим точніше спрогнозувати наслідки прийняття тих чи інших управлінських рішень, забезпечуючи можливість уникнути небажаних наслідків і підвищити позитивний ефект від прийнятих. Це робить імітаційне моделювання надзвичайно важливим у дослідженні таких складних об'єктів, як педагогічні системи, безпосереднє „експериментування”, яким загрожують важкі, а іноді й непоправні наслідки.

Аналіз практичних семінарів, теоретичних занять педагогів з використанням розробок їх моделей (сценаріїв занять, авторських програм, методик викладання як окремих тем, так і курсів, технологій навчання, науково-методичних розробок) демонструє, що учитель-майстер створює особливий навчальний простір, який забезпечує його діяльність і учня в новій освітній парадигмі. У цьому просторі немає примусу, пасивності та страху очікування невдачі: незадовільної оцінки на контрольній роботі або бажання ухилитися від неї. У цьому просторі учень переживає радість від подоланих труднощів у навчанні: виконане завдання чи приклад, вивчене правило, закон чи доведена теорема або виведене самостійно поняття. Учитель веде учня по шляху суб'єктивного відкриття [13].

Досить ефективним методичним прийомом, який дає змогу активізувати навчальну діяльність студентів і сприяє розвитку їхнього творчого потенціалу, є систематичне залучення їх до моделювання педагогічних ситуацій шляхом виконання творчих завдань у ВПНЗ.

Результати моніторингу професійної діяльності учителів та аналіз науково-методичних праць засвідчує, що одним із продуктивних напрямів вирішення проблеми професійної готовності фахівців у вищих навчальних закладах освіти є акмеологічний підхід. Акмеологія (вища точка, зрілість, розквіт) – це порівняно нова міждисциплінарна галузь у системі знань наук про людину, яка досліджує закономірності розвитку особистості, досягнення нею вершин професійної майстерності. Шляхи і засоби формування професійної спрямованості, стимулювання здобуття професійної компетентності, розвиток здібностей до професійної діяльності – це головні проблеми акмеології. Акмеологічна стратегія навчання, вдосконалення, корекції та самореорганізації професійної діяльності будується на основі попереднього виявлення і розробки моделей діяльності, застосування принципу акмеології творчої діяльності фахівця.

Перед ВПНЗ поставлено завдання навчання та виховання студентів – майбутніх фахівців в галузі початкової освіти, їх підготовки до успішної соціалізації. Проблема професійної готовності майбутнього учителя початкових класів, його успішність є

центральною для акмеології, котра почала формуватися як самостійна наукова дисципліна в 90-і роки ХХ сторіччя. В теперішній час акмеологічний підхід є одним з прогресивних і перспективних для сучасної школи. За А.Деркачем, сутність акмеологічного підходу полягає в проведенні комплексного дослідження та відновлення цілісності суб'єкта, що проходить ступінь зрілості, коли його особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, у всіх взаємозв'язках і опосередкуваннях з метою сприяння досягненню ним вищих рівнів [4].

Отже, акмеологічний підхід до змісту освіти, технологій навчання та виховання студентів, управління навчальною діяльністю дозволяє перевести ВПНЗ з режиму функціонування до розвитку, при якому значно підвищується й якість освіти, оскільки у всіх її суб'єктів систематизуються та виявляються пізнавальні мотиви: навчання стає внутрішньою потребою, а творче переосмислення дійсності стає фундаментальним.

Необхідність акмеологічного підходу в навчальному процесі вишу очевидна, оскільки суспільство очікує, що його випускники – майбутні учителі початкових класів-будуть комунікабельними, креативними, самостійно мислячими особистостями, діяльність яких спрямованими на успіх у самостійному формуванні індивідуальної траєкторії розвитку. Акме-технології пропонують практичне вирішення питання особистісного та професійного успіху.

Акмеологічна стратегія у підготовці фахівця реалізується шляхом розроблення та впровадження відповідних акмеологічних технологій професійного навчання. Це сукупність науково обґрунтованих і перевічених на практиці методів, форм і засобів, за допомогою яких викладач розв'язує акмеологічні завдання, насамперед засвоєння студентами певного виду професійної діяльності на найвищому рівні. Російські дослідники В.Бранський та С. Пожарський розглядають акмеологію через призму теорії соціальної синергетики. В результаті інтеграції знань на межі цих наукових напрямів сформувалася нова галузь знань – синергетична акмеологія як наука про закономірності досягнення максимальної досконалості будь-якою соціальною системою (зокрема, особистістю) через самоорганізацію [2]. Учитель повинен уміти проектувати (моделювати) навчальний процес розвивального типу, реалізуючи відомі розвивальні підходи. У роботах науковців Б. Вульфою, О. Грязневою, В. Давидова, А. Мудрика, В. Серікова, І.Якиманської та ін. зазначається декілька трактувань явища „розвивальне навчання”, узагальнюючи котрі, можна зробити висновок, що його сутність полягає в створенні умов, за яких в процесі навчання учень стає його суб'єктом.

При цьому розвиток школяра з побічних та випадкових чинників стає головним завданням не тільки для учителя, але й для нього самого. Кожен учень повинен відчувати потребу й здатність до самозміни та отримати мотив до саморозвитку. В цьому випадку навчання стане для нього осмисленою діяльністю, яка має пряме призначення – його розвиток. Таким чином, ключовим поняттям розвивального навчання є суб'єктність учня, за якої він стає суб'єктом навчальної діяльності.

При цьому важливо відзначити, що у школярів можуть потенційно змінюватися всі психічні функції (відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, уява, воля, мислення) та окремі сторони якості особистості (моральність, відповідальність, самостійність тощо). На практиці найефективніше розвиваються тільки ті якості особистості та здібності, для яких змодельовано певний навчальний процес.

У майбутнього педагога в галузі початкової освіти повинні бути сформовані певні професійні вміння, саме з яких є вміння моделювати пізнавальну діяльність учнів та власну фахову діяльність. У широкому аспекті педагогічне моделювання, ґрунтуючись на визначеннях фахівців, пропонується розглядати як засіб реалізації акмеологічної стратегії фахової підготовки в сучасному вищому навчальному закладі [3]. Адже в основі акмеологічної підготовки майбутнього учителя початкових класів лежить

„проектування студентом під керівництвом викладача теоретичної і експериментальної моделі його наступної діяльності як учителя початкових класів”.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень вважаємо, що специфіка підготовки та праці майбутнього педагога в галузі початкової освіти дозволяє керуватися розробленим нами визначенням. Педагогічне моделювання – це побудова, перетворення та дослідження моделей різноманітних педагогічних систем. При цьому визначальними ознаками моделювання професійної діяльності майбутнього учителя початкових класів у навчально-виховному процесі ВПНЗ є виразна та детальна постановка мети; розробка змісту; досягнення запланованих результатів; гарантований мінімальний рівень навчання, який відповідає освітнім стандартам; наявність зворотного зв'язку; рефлексивність тощо.

Для реалізації моделювання в професійній діяльності початкової школи майбутній учитель повинен сам володіти цими фаховими навичками. Отже, вбачається необхідним створення умов для залучення його до моделювання у ВПНЗ з подальшим забезпеченням перенесення отриманих навичок у майбутню професійну діяльність.

Теоретичною і практичною готовністю вчителя до моделювання в початковій школі є оволодіння ним аналітико-прогностичними, проектними вміннями на основі теоретичних знань та їх реалізація на практиці.

Процес формування теоретичної і практичної готовності майбутнього педагога початкових класів до педагогічного моделювання необхідно вибудовувати на основі таких соціально-педагогічних умов:

- орієнтація навчання у ВПНЗ на новий зміст вимог до професійної діяльності сучасного учителя початкових класів;
- побудова моделі підготовки студентів у ВПНЗ до роботи в школі з урахуванням сукупності теоретичних знань і відповідних умінь на рівні цілеспрямованості, що дозволяє здійснювати інноваційний пошук в умовах початкової школи;
- реалізація наступності зв'язків навчального процесу студентів у ВПНЗ і їх майбутньої професійної діяльності.

Модель теоретичної і практичної готовності майбутнього вчителя початкових класів до педагогічного моделювання розглядається як сукупність теоретичних знань і практичних умінь (аналітико-прогностичних, проектних умінь і рефлексії) на новому якісному рівні.

Змістовий аспект моделі підготовки майбутніх педагогів повинен включати його готовність до діяльності на рівні цілеспрямованості, заснованої на сукупності теоретичних знань і умінь на новому якісному рівні. Даний компонент інтерпретується спецкурсом „Педагогічне моделювання у початковій освіті” та застосуванням відповідних методів, форм та засобів навчання.

Процесуальний (технологічний) аспект моделі припускає поетапну організацію процесу навчання студентів, з урахуванням особливостей кожного з етапів багаторівневої педагогічної освіти, забезпеченням спадкоємності постановки і вирішення дидактичних завдань на основі вибору змісту, форм, методів і засобів навчання.

Висновки. Таким чином, педагогічне моделювання є однією із визначених нами складових фахової готовності учителя початкових класів, а її формування полягає у створенні оптимальних умов для розвитку професійного мислення, отримання знань та засвоєння умінь і навичок фахової діяльності через її моделювання.

Список використаних джерел

1. Бачинський Г.О. Математико-картографічне моделювання соціоекосистем – провідний метод прикладної соціоекології. Проблеми урбоекології: Темат.зб.наук.праць.– К. : НОК ВО, 1992. – 160 с.

2. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология: Теория самоорганизации индивидуума и социума. – СПб : ПОЛИТЕХНИКА, 2001. –159 с.
3. Галатюк Ю., Тищук В. Підготовка майбутніх учителів фізики до творчої професійної діяльності/ Вісник Львів. Ун-ту. – Сер. пед. 2005. Вип. 19. Ч. 1. С 307-313.
4. Деркач А. А., Кузмина Н. В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М., 1993.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. [Електронний ресурс] Навчальний посібник. – Київ. – Академвидав, 2004, 10:35 12.09.2009 Режим доступу http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/dichkivska_ipt/part4/404.htm
6. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л./ Психология высшей школы/ – Серия: Библиотека практической психологии.- Издательство: Харвест, 2006 г. – 416 с.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 213 с.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34–42.
9. Карташова Л.А. Створення умов формування готовності майбутніх вчителів іноземних мов до впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес// Педагогічний процес: теорія і практика. – Збірник наукових праць. – Київ. : Видавництво “ЕКМО”. – 2008. – С. 74-84.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред.. О.В. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. – 112 с.
11. Ломакина Т.Ю., Сергеева М.Г. Педагогические технологии в профессиональных учебных заведениях. – М. : Academia, 2008. – 288 с.
12. Луговий В. І. Компетентності та компетенції пояттєво-термінологічний дискурс / Вища освіта України №3 (додаток 1) – 2009 р. – Тематичний випуск “Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” – К. : Гнзис, 2009. – 630 с. – С. 8-14.
13. О моделях учебного процесса и теоретических основах проектирования. [Электронный ресурс] Сайт ООО “Экспертиза рисков” 12:34 10.10.2008 Режим доступа <http://www.riskland.ru/lib/models.shtml>

The article deals with the pedagogical modelling as a component of readiness of future teachers of primary school is and as a acceological teaching technology.

Key words: *modelling, pedagogical modelling, readiness to the pedagogical modelling, the competent approach, key competences, innovative competence, acmeological approach.*

УДК 371.134(045)

Берека В.Є.

ПОГЛЯДИ М.М.ДАРМАНСЬКОГО НА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ

У статті розглядаються принципові питання фахової підготовки вчителів початкової школи, запропоновані свого часу відомим українським педагогом-реформатором Миколою Миколайовичем Дарманським. Робота присвячена 65-річчю від його дня народження.

Ключові слова: *освітньо-кваліфікаційний рівень, початкова освіта, спеціальність, однопрофільні навчальні плани, двопрофільні навчальні плани.*